

KRAINA DOLNEGO BUGU

Przewodnik po przyrodniczych trasach

Od wydawcy

Wędrując brzegami rozlewisk Bugu, polnymi ścieżkami i leśnymi duktami spotkacie niezwykle atrakcje przyrodnicze nadbużańskich gmin Dąbrówka, Somianka, Radzymin i Serock. To obszar chronionej przyrody NATURA 2000, siedliska kilkuset gatunków ptaków oraz żerujących nad wodą zwierząt gadów, płazów i owadów. To idealne miejsca dla szukających ciszy i spokoju turystów. Dla rodzin z dziećmi oraz poszukiwaczom dogodnych miejsc do rekreacji nad czystą i płytką wodą polecam odpoczynek na jednej z dzikich, piaszczystych plaż u ujścia Bugu do Narwi. Wybierając się tu, trzeba koniecznie zabrać prowiant i napoje, gdyż nie ma tam nawet wiejskiego sklepiku. Podczas wakacji można tu skorzystać z weekendowych rejsów katamaranów na Bugu i Narwi, przepłynąć się na łodzi do Serocka, skosztować smażonego okonia w miejscowej smażalni, przepłynąć się statkiem po Jeziorze Zegrzyńskim lub wypożyczyć kajak.

Przekazujemy Państwu unikatowe wydawnictwo, które w wersji drukowanej dostępne jest jedynie szczęśliwcom (mały nakład). Jego integralną częścią są mapy atrakcji przyrodniczych gmin położonych u ujścia Bugu do Narwi, bogato ilustrowane zdjęciami chronionych i pospolitych ptaków, które możecie spotkać np. podczas bezkrwawych, fotograficznych łowów.

*Przewodnik „Krainy Dolnego Bugu” jest częścią cyklu wydawnictw (dofinansowanych ze środków UE) składającego się z map przyrodniczych gmin Dąbrówka, Jabłonna, Nieporęt, Radzymin, Serock, Somianka i Wieliszew oraz przewodnika „Kraina Jeziora Zegrzyńskiego”. Zarówno przewodnik, jak i mapy są dostępne na stronie wydawcy **jeziorozegrzynskie.info**. Można tam również obejrzeć filmy promujące lokalne atrakcje turystyczne oraz „pobrać” np. nową mapę „Rowerowej pętli wokół Jeziora Zegrzyńskiego” z opisami tras i rozkładem rejsów katamaranów na przeprawie rowerowo-osobowej u ujścia Bugu do Narwi.*

Zbigniew Szumera

Prezes Stowarzyszenia „Zalew Zegrzyński”

Wstęp

Kraina Dolnego Bugu obejmuje obszar mazowieckich gmin Dąbrówka, Somianka i Radzymin, aż po gminę Serock. Zanim jednak poznamy przyrodniczą atrakcyjność tego terenu, przypomnijmy, skąd płynie do nas rzeka, której bieg się tak pięknie kończy.

Bug jest czwartą pod względem długości rzeką w Polsce. Źródło ma w Werchobużu na północnej Wyżynie Podolskiej na Ukrainie, na wysokości 311 m n.p.m. Przez około trzy czwarte długości biegnie na wysokości 100-200 m n.p.m. Na odcinku 363 km Gołębie-Niemirów stanowi granicę z Ukrainą i Białorusią. A w Zosinie koryto Bugu jest najdalej na wschód wysuniętym miejscem Polski.

W najwyższej części płynie przez Kotlinę Pobuża i Wyżynę Wołyńską. Zakole Bugu nieopodal Horodła wyznacza granicę Wyżyn Ukraińskich i Niżu Wschodniobałtycko-Białoruskiego. Od Horodła po ujście Krzny Bug biegnie przez Podlasie. Ma klasę żeglowną Ia i stanowi szlak wodny na odcinku od ujścia rzeki Muchawiec do ujścia do Jeziora Zegrzyńskiego, będąc jednocześnie lewym dopływem Narwi. Do 1962 r. uznawano, że Narew jest dopływem Bugu, który ma większy średni przepływ w miejscu połączenia rzek (przepływ Narwi

w Zambskach Kościelnych wynosi 140 m³/s). Długość Bugu to 772 km, a powierzchnia dorzecza – 39 420 km², z czego większość leży na terenie Polski.

Gdy już Bug wpadnie do Narwi, wkroczymy do Krainy Jeziora Zegrzyńskiego. Tymczasem pozostaniemy w Krainie Dolnego Bugu, gdzie na mieszkańców tego terenu i turystów czekają liczne atrakcje, przede wszystkim przyrodnicze.

Współcześnie częściej niż o wspaniałej naturze, rozmawiamy o negatywnych skutkach działalności człowieka i skupiamy uwagę na potrzebie chronienia środowiska. Kraina Dolnego Bugu to także obszar zagrożony, ale wciąż oferujący człowiekowi to, co w przyrodzie najważniejsze – bogatą, różnorodną roślinność i wiele gatunków rzadkich już ptaków i zwierząt. Jako „podglądacze” natury, dbajmy więc o jej dobrostan.

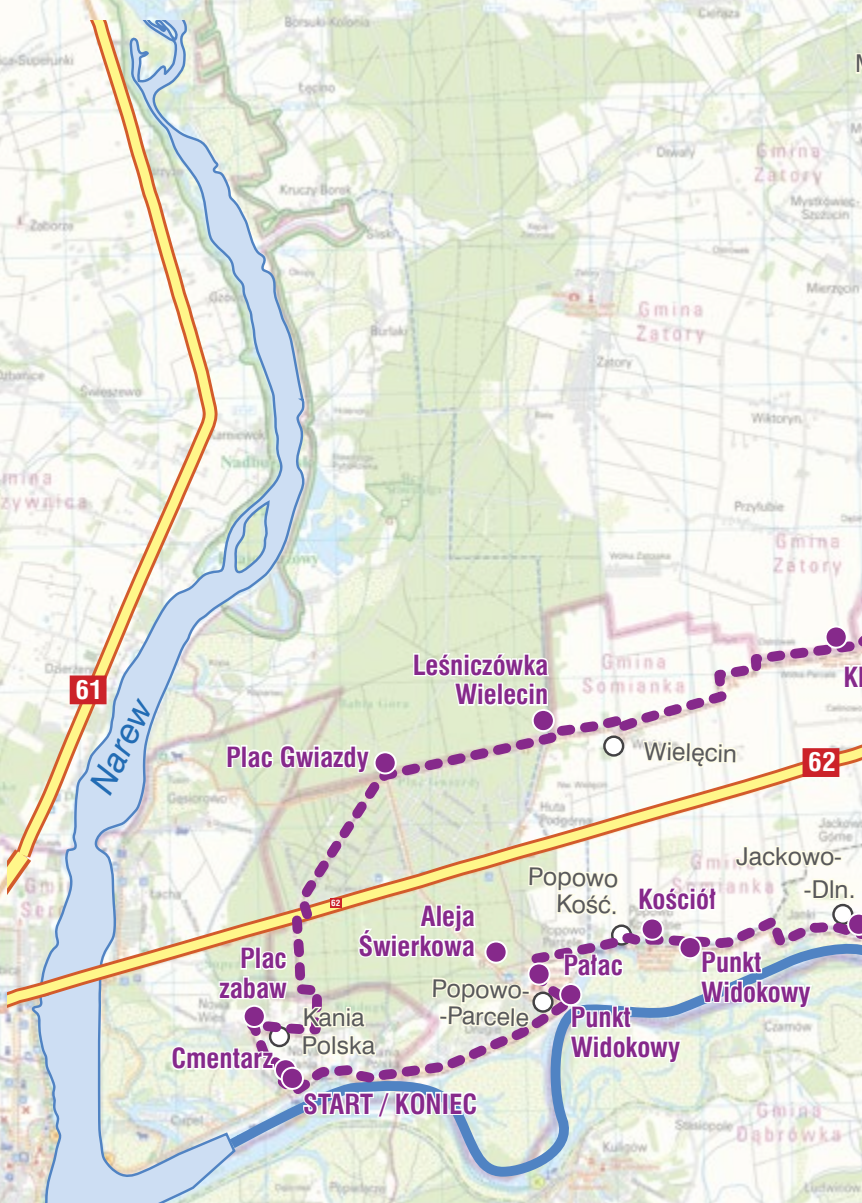

Tym, co stanowi potężne zagrożenie, jest wszechobecny smog. Walczmy z nim na każdym polu, szukajmy nowych sposobów na tworzenie komfortowych warunków do życia człowieka bez niszczenia środowiska. Coraz mniej bowiem w naszych parkach i lasach gatunków uważanych do niedawna za pospolite. Trudno dziś spotkać w polu zającą, rzadkie są wróble i wiewiórki, nie mówiąc o rysiach czy sowach.

Wierząc, że fantastyczne okazy fauny i flory w Krainie Dolnego Bugu i Jeziora Zegrzyńskiego długo jeszcze będą nas cieszyć, zachęcamy do korzystania z tego, co daje nam natura. Piesze wędrówki czy rowerowe wycieczki proponowanymi w tym przewodniku trasami lub samodzielnie zaplanowanymi szlakami to szansa na relaks, przygodę, ale także edukację, której nigdy za wiele.

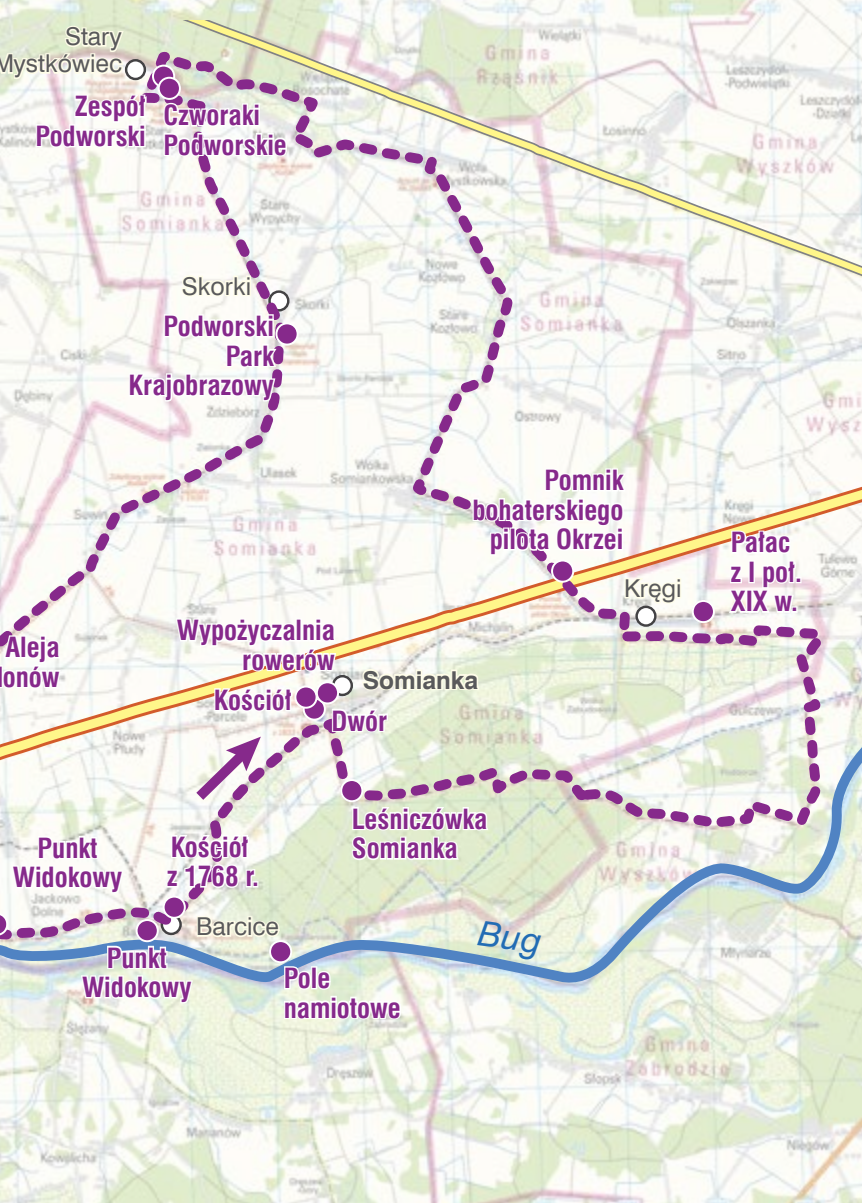
Większość prezentowanych w wydawnictwie miejsc to tereny szczególnej ochrony przyrody – obszar Natura 2000. Wskazujemy trasy najmniej uciążliwe dla mieszkających tam ptaków i zwierząt. Wędrując atrakcyjnymi turystycznie ścieżkami, nie zakłócamy ich spokoju.

TRASA 1

etapy	km	
Cupel	0,0	Wycieczkę zaczynamy w Kani Polskiej do której dojedziemy jadąc wałem z przeprawy promowej przy dzikiej plaży we wsi Cupel u ujścia Bugu do Narwi. Odcinek wiedzie przez Dolinę Dolnego Bugu i częściowo przez Ostoję Nadbużańską. Podziwiając krajobrazy pradoliny i rozlewisk, mijamy pałac w miejscowości Popowo-Parcele oraz kościół w Popowie Kościelnym. Kościół w Barcicach z 1768 r. z pewnością zachwyci miłośników architektury drewnianej. W Somiance znajduje się kilka ciekawych przystanków, ale ceniących aktywny wypoczynek zachęcamy do odwiedzenia wypożyczalni rowerów. Na trasie nietrudno natknąć się na bobra europejskiego, mazurka, czyżę oraz kormorana. Z ciekawych roślin można rozpoznać chrobotka i płucnicę islandzką.
Barcice	14,4	
Somianka	18,0	
Kregi	29,7	

Stare Kozłowo	34,0	Odcinek „polny” wiedzie przez tereny położone na wysoczyźnie międzyrzecza Bugu i Narwi. To tereny rolnicze – pola i pastwiska z porozrzucanymi tu i ówdzie zagajnikami. Wśród łąnów zbóż łatwo spotkać zającą, czajkę, kuropatwę, bażanta czy krążącego nad polami jastrzębia. Zachwycają eleganckie i wiekowe kasztanowce, lipy oraz mazowieckie wierzby.
Kania Polska	63,8	Jadąc brzegiem Bugu z Kani Polskiej dojedziemy do przeprawy promowej na Cuplu skąd możemy przeprawić się przez Narew do Serocka lub do Arciechowa nad Bugiem.
Kania Polska	63,8	

TRASA 2

etapy km

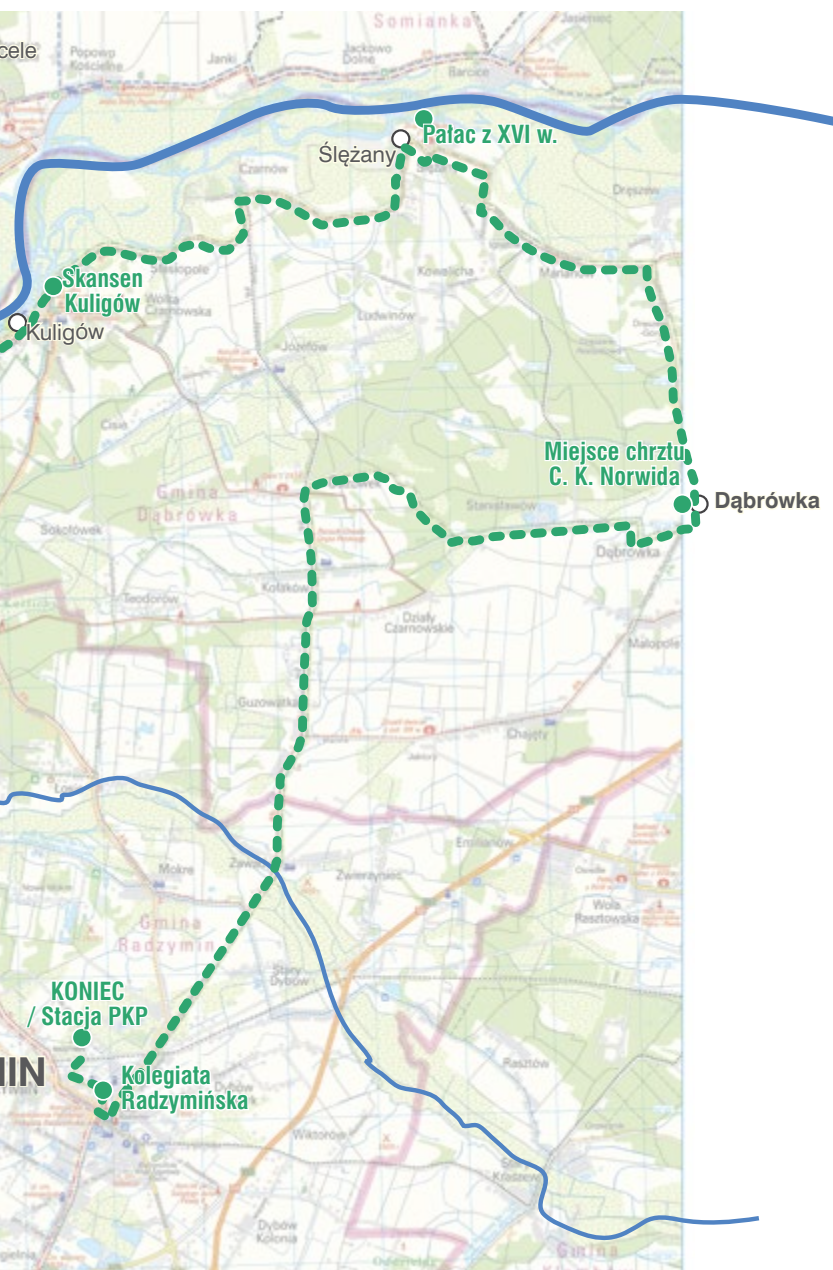
Białobrzegi

0,0

Trasa w dominującej części prowadzi po wale, umożliwia dokładną obserwację Jeziora Zegrzyńskiego oraz końcowego biegu rzeki Bug. Odcinek jest bardzo urozmaicony – wiedzie wśród łąk porastających torfowiska i bory sosnowe. Można tu natknąć się m.in. na czaple, łabędzie, kaczki oraz zwierzyń leśną sarny, zające a nawet łosie. Wśród łąk pobłyskują starorzecza Bugu, nad którymi dominują dęby zwane „Mocarzami”. W Skansenie w Kuligowie koniecznie trzeba zobaczyć tradycyjne drewniane budownictwo.

Arciechów

12,0

Kuligów	19,4	Dalsza część trasy prowadzi głównie wśród mazowieckich łąk i pól. Tematem dominującym tej trasy jest dziedzictwo kultury i architektury. Odcinek rozpoczyna się na wysokiej skarpie Bugu, przy pałacu w Ślężanach. Budynek otacza rozległy, romantyczny park, do którego biegnie aleja kasztanowa. Warto odwiedzić Dąbrówkę – miejsce chrztu C.K. Norwida.
Ślężany	26,5	
Dąbrówka	33,7	
Radzymin	49,6	

ATRAKCJE PRZYRODNICZE GMINY

DĄBRÓWKA

Wiejska gmina Dąbrówka leży na Mazowszu, w powiecie wołomińskim. Od stolicy dzieli ją niespełna 25 kilometrów. Ekspresowa droga S8 ułatwia dojazd do tego atrakcyjnego miejsca. Szczególnie interesująca w tym rejonie, nie tylko zresztą dla przyrodników, jest Ostoja Nadbużańska w Dolinie Bugu, obszar ochroniony programem Natura 2000 o unikatowej florze i faunie.

Sama wieś Dąbrówka ma bogatą historię. Pierwsze zapiski o niej pochodzą z 1114 roku, a 300 lat później (1442 r.) powstała parafia należąca do Diecezji Płockiej. Kolejne wieki to trudny czas wojen szwedzkich, powstań narodowych i przemarszu wojsk napoleońskich. Na obrzeżach gminy toczyły się walki Bitwy Warszawskiej 1920 roku, swoje piętno odcisnęła również II wojna światowa. Mimo wielu zniszczeń, zachowały się obiekty zabytkowe świadczące o przeszłości gminy.

Z gminą związana jest postać Cypriana Kamila Norwida – trzeciego z naszych Romantycznych Wieszczów. Poeta przyszedł na świat w 1821 roku we wsi Laskowo-Głuchy nieopodal Dąbrówki i ochrzczony został w miejscowym kościele parafialnym.

Największą atrakcją regionu jest Skansen Kultury Ludowej i Ziemiańskiej w Kuligowie nad Bugiem, który powstał dzięki zapałowi jego właściciela, Wojciecha Urmanowskiego. Zachowano stare budynki kuźni, spichlerza, stodoły, typowe dla regionu wiejskie chaty, dworek drobnoszlachecki i wozownię. W skansenie znajdują się zbiory etnograficzne, zabytki kultury materialnej Mazowsza i Podlasia, narzędzia i sprzęty codziennego użytku.

Odwiedzający gminę turyści mogą zatrzymać się tu na dłużej, poznać ciekawe zabytki i odpocząć w otoczeniu czystego, nieskażonego środowiska. W gminie jest niewielka, ale ciągle rozwijająca się baza noclegowa i gastronomiczna.

Przyroda

Największym atutem okolic Dąbrówki są malownicze mazowieckie krajobrazy, nieskażone środowisko naturalne doliny nadbużańskiej, z urokliwymi wyspami i meandrującą rzeką. To Zielone Płuca Warszawy i ważny korytarz ekologiczny będący siedliskiem wielu gatunków zwierząt, ptaków i roślin. Obszary położone bezpośrednio na Bugiem włączono do sieci Natura 2000, czyli specjalnego obszaru ochrony ptaków i roślin, których występowanie zależy od ich naturalnych siedlisk, podmokłych torfowisk i piaszczystych wydmy i łąk oraz niewielkich zbiorników wodnych, łęgowych lasów i suchych borów.

Występuje tu 170 rzadkich gatunków roślin, z których 47 jest objętych ochroną. Jednak Dolina Bugu to przede wszystkim ok. 200 gatunków ptaków, z których 150 gniazduje na jej terenie. Jest tu największa w Polsce ostoja rybitwy białoczelnej, czarnej i sieweczki rzecznej, występują też gatunki związane z terenami podmokłymi, np. błotniak stawowy, kszysk i zielonka. W nadbrzeżnych skarpach gniazda zakładają zimorodki i jaskółki brzegówki. Lasy zamieszkują pustułki, czarne bociany, orliki krzykliwe i krogulce, których imię nosi niewielkie śródlęgowe jezioro i drugi

obszar chroniony programem Natura 2000 – właśnie Krogulec, położony w południowo-wschodniej części gminy.

Największy zwarty kompleks leśny znajduje się między miejscowościami Dąbrówka i Ostrówek, gdzie spotkamy sarnę europejską, szarego wilka lub kunę leśną, małe gryzonie jak: smużka leśna, mysz leśna, nornica ruda, a także nietoperze (np. mroczek późny). W lasach są żięby, rudziki i świergotki drzewne, a także dzięcioły, sikory i muchołówki. Otwarte przestrzenie pól uprawnych i łąk sprzyjają występowaniu ptaków drapieżnych, jastrzębi i myszołowów.

Środowisko leśne to również siedlisko gadów, jak padalec zwyczajny, jaszczurka zwinka czy żmija zygzakowata. Pasjonaci przyrody mogą odkryć tu wiele gatunków pajaków i motyli (np. czerwonończyk nieparek czy szlaczkoń szafraniec). Bardzo ważnym elementem świata żywego jest jedyne na terenie województwa mazowieckiego znane stanowisko strzebli błotnej. Ostoją tej rzadkiej ryby są dwa niewielkie zbiorniki wodne Krogulec i Glinianka położone około 2 km na zachód od Dąbrówki.

Trasy

Polecamy wycieczkę rowerową nieźle oznakowanymi szlakami PTTK, wiodącymi polnymi drogami, leśnymi duktami i nadrzecznymi ścieżkami pośród łąk i pastwisk. Trasę można podzielić na etapy lub urozmaicić, zbaczając z niej, by z bliska przyjrzeć się zabytkowemu pałacowi, przydrożnej kapliczce lub złapać głębszy oddech nad śródleśnym stawem.

- Wyprawę rozpoczynamy w Radzyminie, mieście „Cudu nad Wisłą”, przepełnionym duchem wydarzeń z 1920 roku.
- Stamtąd ruszamy na północ, w kierunku Dąbrówki. Po drodze warto zajrzeć do Chajęt, gdzie w starym parku znajduje się niewielki, pięknie odrestaurowany pałacyk w stylu klasycystycznym (niestety, zamknięty dla turystów).
- W Dąbrówce oglądamy drewnianą plebanię z końca XIX w., położoną obok kościoła, z tablicą upamiętniającą chrzest Cypriana Kamila Norwida.
- Kierujemy się na północ, ulicą Kościuszki opuszczamy Dąbrówkę; trasa wiedzie przez las, jednak warto w tym miejscu nadłożyć drogi i odbić w lewo. Trafimy na zarośnięte śródleśne jezioro Krogulec. Oprócz niezwykle rzadkiego, drapieżnego krogulca, w lesie napotkamy dzięcioły, wilgi i żięby. Patrzymy też pod nogi i koła rowerowe, by nie nadepnąć na padalca, ropuchę i nie sptoszyć jeża lub lisa.
- Wracając na trasę, kierujemy się na północ i docieramy do malowniczo położonego na nadbużańskiej skarpie zespołu pałacowego w Ślężanach (nieдоступnego dla turystów). To niezwykle, elegancka posiadłość z drugiej połowy XIX wieku, otoczona romantycznym parkiem i wiodącą doń kasztanową aleją.
- Między Ślężanami i Kuligowem jedziemy wśród zielonych łąk i pastwisk. Spotkamy bażanty, czajki, skowronki, a wysoko na niebie dostrzec możemy szybującego jastrzębia, myszołowa, błotniaka lub pustułkę, dla których porośnięta trawami rzeczna dolina to miejsce polowań na zające, gryzonie i ptaki.
- Odpoczynek w Kuligowie, w Skansenie Kultury Ludowej i Ziemiańskiej. Można tu coś przekąsić i kupić wyrób miejscowego artysty.
- Kolejny, nadbużański etap wycieczki. Zakole Bugu, nieuregulowane

koryto z zarośniętymi wysepkami i łachami, to ornitologiczny raj. Warto „zapolować” z aparatem lub smartfonem na czapłę, żurawia, bociany, rybitwy, a może pojawi się kulik wielki, błotniak stawowy albo czarna kania.

- Opuszczamy gminę Dąbrówka jadąc wzdłuż końcowego odcinka Bugu, do ujścia do Narwi w Arciechowie. Stąd możemy np. katamaranem dotrzeć na drugą stronę Narwi, do Serocka, albo wybrać ścieżkę rowerową przez starorzecze Bugu, gdzie napotkamy grupę wiekowych dębów zwanych Mocarzami.

- Dalej polami, przez wieś Załubice, dojedziemy do mostu na Rządzy, gdzie spotykają się przyrodnicze trasy Krainy Dolnego Bugu i Jeziora Zegrzyńskiego. Jadąc wzdłuż brzegu Rządzy, wypatrując wśród zarośli wydry, której siedlisko znajduje się na wyspie Euzebii położonej w samym ujściu Rządzy, dotrzemy do Ryni. Polecamy też wybranie jednej z rowerowych tras wiodących przez nieporęckie lasy i radzywińskie łąki, które łączą wszystkie przyrodnicze szlaki naszej krainy.

Zięba zwyczajna – mimo nazwy nie ma w tym ptaku nic zwyczajnego, a upierzenie samców prezentuje feerię barw. Z daleka widać jego różowo-ceglaste podgardle, brązowy grzbiet i białe brzuszki. Cechą rozpoznawczą zięby są dwie białe pręgi na skrzydłach i zielony kuper. Ubarwienie samicy jest podobne, ale znacznie bardziej stonowane. Zięba jest znana ze swego śpiewu, naliczono, że samiec swą pieśń może powtórzyć ok. 2000 razy w ciągu doby. Jest w Polsce gatunkiem dość pospolitym.

Cis – drzewo spotykane w starych parkach, miejskich skwerach i ogrodach. Wśród wielu odmian, cis pospolity jest rzadko spotykany w mazowieckich lasach. To drzewo iglaste, zimozielone, należące do roślin bardzo wolno rosnących i długowiecznych. Najstarszy cis w Polsce ma ok. 1260 lat, ale znane są okazy ponad 2000-letnie. To najbardziej długowieczne drzewo Europy.

Skowronek – ptak, którego radosne trele już w lutym oznajmiają, że powrócić z zimowiska, by dać początek nowemu pokoleniu. Skowronki śpiewają dużo i prawie bez przerwy, na wydechu jak wszystkie ptaki i na wdechu, co w ich świecie jest fenomenem. Wzlatują na wysokość 100-200 metrów nie przerywając skomplikowanej melodii.

Bagno zwyczajne – zimozielony krzew wydzielający specyficzny zapach. Roślina trująca i narkotyczna. Umiejętnie wypreparowane liście i pędy stają się wszechstronnym lekiem. Maść z bagna ma właściwości antyseptyczne i przeciwzapalne.

Jeż europejski – kolczasty ssak, o długości 25 cm, którego ciało pokrywają 3-centymetrowe żółtawo-brunatne kolce. Można go spotkać w lasach, rozległych parkach i podmiejskich ogródkach działkowych. Prowadzi nocny tryb życia, ale łatwo go usłyszeć, bo tupie i chrząka. Oprócz godów, które odbywa dwa razy w roku, jest samotnikiem.

Wiąz – mierzące 20-30 m drzewo o pniu charakterystycznie rozszerzonym u podstawy. W Europie i w Polsce występuje wiąz polny (najbardziej wartościowy), górski i szpułkowy (najmniej wymagający). Lubią siedliska żyzne, wilgotne. Są coraz rzadziej spotykane w naszych lasach.

Czerwończyk nieparek – jaskrawo pomarańczowy motyl. Występuje na obrzeżach lasów łęgowych, jest ozdobą podmokłych łąk, torfowisk i mokradeł. Znajduje się w czerwonej księdze zwierząt zagrożonych.

Płaskonos to nieliczny w Polsce przedstawiciel kaczkowatych. Jego znakiem rozpoznawczym jest oczywiście wielki, spłaszczony na końcu dziób, przypominający kształtem odwróconą tyżkę. Co typowe dla kaczek, samce, zwłaszcza w okresie godowym, są bogato ubarwione. Ich głowy i szyje potyskują zielenią, pierś jest biała, boki i brzuch rdzawo brązowe, a skrzydła jasnoniebieskie z zielonym lusterkiem. Upierzenie samic jest znacznie skromniejsze i przypomina do złudzenia kaczkę krzyżówkę. Płaskonosy widywane są w pobliżu nieuregulowanych rzek, w rozlewiskach Narwi, Bugu i Biebrzy.

Dzięcioł czarny – największy spośród występujących w Polsce dzięciołów. Ulubione siedliska tych ptaków to rozległe stare lasy, zarówno bory, jak i buczyny, grądy, łęgi, a także duże, zabytkowe parki na obrzeżach miast. Jest gatunkiem zagrożonym.

Puchacz – największa ze wszystkich sów. Puchacz jest drapieżnikiem niebezpiecznym również dla innych sów i myszotów, poluje nie tylko na małe gryzonie i ptaki, lecz również z powodzeniem na zające i młode sarny. Jest ptakiem niezwykle rzadkim i ściśle chronionym.

Jaszczurka zwinka – niewielki gad o smukłym ciele, którego aż jedną trzecią długości stanowi ogon. Kiedy wystąpi jakieś zagrożenie, jaszczurka, by dać sobie trochę czasu na ucieczkę, odrzuca go. Nie zagraża im wyginięcie, ale z powodu zanikania ich siedlisk i stosowania chemii w rolnictwie, coraz trudniej je spotkać.

Strzebla błotna – niepozorna, średniej wielkości rybka (ok. 18 cm) z rodziny karpowatych, występująca w wodach o małej zawartości tlenu, niewielkich, mocno zarośniętych zbiornikach, na terenach starorzeczy i glinianek oraz w leśnych stawach. Gatunek ściśle chroniony.

Jastrząb jest wszechstronnym drapieżnikiem doskonale wyposażonym przez naturę do zdobywania różnorodnego pokarmu. Jak sokół dogania w locie gołębie i sówkę, skuteczniej od orła poluje na wiewiórki i króliki oraz podobnie jak myszotów, łapie gryzonie i krety. Krótkie i szerokie skrzydła oraz długi ogon pozwalają mu na błyskawiczne nabranie prędkości i gwałtowne zwroty. Gniazda buduje w gęstwinie wysokich drzew.

ATRAKCJE PRZYRODNICZE GMINY

RADZYMIN

Gmina Radzymin leży ok. 20 km na północny-wschód od Warszawy, przy trasie S8. Siedziba gminy, Radzymin, znany jest jako „miasto cudu nad Wisłą” – Bitwy Warszawskiej 1920 r. Ale nie brak tu unikatowych na skalę Polski przyrodniczych atrakcji.

Gmina jest rolnicza, bez uciążliwego dla środowiska przemysłu. Północną granicę gminy Radzymin wyznacza Bug. Dolina Dolnego Bugu jest enklawą dzikiej przyrody. Nieuregulowane koryto rzeczne sprzyja bioróżnorodności.

Radzymin jest stolicą dość dużej gminy (131 km²), która wchodzi w skład powiatu wołomińskiego. Na północny zachód od miasta leży Zalew Zegrzyński (Jezioro Zegrzyńskie). Teren miasta jest równinny, prawie płaski (nachylenie 1% w kierunku północno-zachodnim, ku Dolinie Bugu), o bardzo mało zróżnicowanej rzeźbie. Wokół Radzymina znajduje się nieregularny ciąg wydym położonych wzdłuż Wisły i Bugu. Największe (dochodzące do 5 m) można oglądać w pobliżu Rejentówki – części lotniskowej Radzymina nad rzeką Rządzą.

Radzymin należy do zlewiska Narwi o kierunku północno-zachodnim, zgodnie z nachyleniem terenu. W granicach miasta nie ma właściwie naturalnego ciek i zbiornika wodnego. Na północy miasta płynie jedynie rzeka Rządza, a poza tym na terenie jest wiele płytkich stawów oraz dwa sztuczne cieki: Beniaminówka oraz Kanał Sierakowski. Są jeszcze na południowych obrzeżach spore stawy pozostałe po wydobyciu gliny do produkcji cegły.

Radzymin należy do najstarszych miast na Mazowszu. Pierwsze wzmianki o osadzie pochodzą z XIII wieku i mówią o nadaniu swojemu dworakowi przez księcia Konrada I Mazowieckiego puszczańskich włości. Obejmowały one trudno dostępne tereny, które były zabagnione i gęsto zalesione. W tych ostępach na podróżujących czyhały nieprzyjemności, tak ze strony natury, jak i ludzi wyjętych spod prawa. Wtedy to, jak mówi legenda, nazwa osady wzięta się od słów „radzę omiń”. Historycy są jednak zdania, że osada przyjęła nazwę od słowiańskiego imienia Radzim.

Najstarszy zachowany dokument pochodzi z 1440 roku i traktuje o nadaniu przywileju Janowi z Radzymina przez księcia Bolesława IV mazowieckiego. W 1473 roku syn księcia Bolesława, Kazimierz, biskup płocki, eryguje parafię. W 1475 osada staje się miastem na prawie chełmińskim (odmiana prawa niemieckiego). Miasto liczyło wtedy 36 domów i 387 mieszkańców.

Od wieku XVI miasto miało wielu właścicieli (m.in. Leszczyńscy, Czartoryscy, Lubomirscy). Do rozwoju Radzymina najbardziej przyczyniła się ks. Eleonora Czartoryska, która m.in. ufundowała klasycystyczny kościół wraz z dzwonnica i wyjednała u króla przywilej odbywania cotygodniowych, środowych jarmarków.

W czasach Księstwa Warszawskiego podczas wojny austriacko-polskiej w 1809 roku, 25 kwietnia, na okolicznych polach i w samym Radzyminie szwadron Pułku 3. Ułanów i jeden batalion 6. Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego stoczyły zwycięską bitwę z dużo silniejszymi oddziałami austriackimi.

W 1867 miasto zostało siedzibą powiatu radzyńskiego. Liczyło wtedy ponad 200 domów i około 3500 mieszkańców. Miejscowość była znanym ośrodkiem chasydyzmu, a do radzyńskiego cadyka Jakowa Arie Gutermana, zwanego „cudotwórcą”, pielgrzymowali wierni nie tylko z Polski. W latach 1907-1908 w mieście przebywał Isaac Bashevis Singer, pisarz tworzący w języku jidysz, laureat literackiej Nagrody Nobla w 1978 roku.

Największe znaczenie dla miasta miała bitwa pod Radzyminem stoczona z bolszewikami w dniach 12-15 sierpnia 1920 roku, część większej operacji znanej jako „Cud nad Wisłą”.

Do rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa wpisane są m.in.: klasycystyczny kościół z lat 1779-1780 wraz z wolno stojącą dzwonnica, obecnie kolegiata; tzw. stary cmentarz (1779-XX w.); tzw. nowy cmentarz (1912, 1930-32); pozostałości parku typu krajobrazowego z XVIII w. wraz z dawnym domem administratora parku (tzw. „dworek”); dawne starostwo, 1830; szkoła późnoklasycystyczna z lat 1834-1844, obecnie siedziba LO im. Norwida; dom przy ul. Konstytucji 3 Maja 4 z pocz. XX.

Przyroda

Odwiedzających okolice Radzymina zaskoczy niepozorna, lecz dzika i pełna życia rzeka Rządza. Nie przepływa przez żaden rezerwat, nie jest objęta programem ochrony siedlisk, ale nad jej brzegami żyje wiele interesujących gatunków fauny i flory.

W górnym biegu płynie przez ciemne olsy, w środkowym i dolnym odcinku meandruje między łąkami i pastwiskami. Zadziwia pięknem. Miejsc do łowienia ryb jest tu mnóstwo. Chłodna i stosunkowo czysta woda skrywa szczupaki, klenie, jazie, okonie i płocie. W górnym biegu Rządza jest regularnie zarybiana pstrągiem potokowym, można w niej znaleźć również lipienia i miętusa, a także wiele gatunków drobniejszych ryb.

Najlepszym sposobem, aby w pełni docenić urok tej rzeczki, jest spływ kajakowy. Podczas takiej wycieczki możemy w ciszy podejrzeć łabędzia i cyrankę, sieweczkę, trznadla czy remiza, a na brzegu bociana. Podpłynąć do trzciniowiska i nasycić oczy tańcem wężyk świtezianek, a może nawet spotkać wydrę. Ten rzadki, piękny i inteligentny ssak widywany jest w pobliżu ujścia Rządzy do Jeziora Zegrzyńskiego.

Trasy

Mamy do wyboru oznakowane tematyczne szlaki rowerowe historyczne (np. Bitwy Warszawskiej 1920 roku i „Polski walczącej”) oraz liczne trasy przyrodnicze. Polecamy trasy biegnące wśród łąk, pól i lasów, łączące historię z przyrodą, a gminę Radzymin z ościennymi gminami Nieporęt i Dąbrowka.

Trasa 1

- Startujemy przy stacji PKP w Nieporęcie, skąd mamy widok na Jezioro Zegrzyńskie i Dziką Plażę. W miasteczku warto zwrócić uwagę na barokowy kościół z 1655 roku.
- Drogą nr 633 wzdłuż Kanału Żerańskiego jedziemy do kładki, którą przedostaniemy się na drugą stronę kanału.
- Mijamy Grób Nieznanego Żołnierza z 1920 roku, przekraczamy drogę nr 631 i kierujemy się na południowy wschód.
- W okolicy rezerwatu Puszcza Słupecka, wśród bogactwa gatunków leśnej flory, mamy szansę spotkać np. traszkę grzebieniastą, kumaka nizinnego i zaskrońca, albo lisa, jenota i sarnę, wilgę, kraskę albo bociana czarnego.
- Łęgi Czarnej Strugi to drugi rezerwat na naszej drodze. Obejmuje lasy liściaste, łęgi, olsy i grądy znajdujące się w obniżeniu terenu ciągnącego się wzdłuż rzeczki Czarnej. Są tu siedliska bobra europejskiego, sarny, dzika i łosia, gniazdują też liczne gatunki ptaków, dzięcioł, kukułka, żuraw i jastrząb.
- Dalej trasa wiedzie na północny wschód; nie wyjeżdżając z lasu przecinamy ponownie drogę nr 631 i dojeżdżamy do Radzymina. To miasto z wielowiekową tradycją, o czym świadczą liczne zabytki i pomniki.
- Kierujemy się ostro na północ, trzymamy się drogi 635, którą docieramy do fortu w Beniaminowie.
- Szlak wiedzie przez Uroczysko Białobrzegi, a następnie „wypada” na brzeg Jeziora Zegrzyńskiego i prowadzi na południowy wschód do Portu Pilawa i Portu Nieporęt.

Trasa 2

- Startujemy w Białobrzegach i kierujemy się na północ, między brzegiem Zalewu Zegrzyńskiego i skrajem Uroczyska Białobrzegi. Odcinek jest bardzo urozmaicony, wiedzie przez torfowe łąki i bory sosnowe. Można spotkać tu wodne ptactwo, m.in. czaple, łabędzie i kaczki oraz zwierzyne leśną, zajęce, sarny, łosie.
- Jadąc wciąż na północ, przekroczymy w Ryni Rządę i mamy do wyboru trochę dłuższą trasę do Arciechowa, gdzie Bug wpada do Narwi lub przez wieś Załubice, polnymi ścieżkami do miejsca, gdzie naszym oczom ukażą się dominujące w krajobrazie pomnikowe dęby zwane Mocarzami.
- Obie trasy spotkają się nad Bugiem, skąd dotrzemy do Kuligowa, w którym trzeba odwiedzić Skansen Kultury Ludowej i Ziemiańskiej oraz „kapiące się krowy” w rozlewiskach starorzecza Bugu, na tzw. Paśniku.
- Dalsza część trasy prowadzi wśród typowego mazowieckiego krajobrazu wiejskiego. Monotonie łąk i pól urozmaici spłoszona kuropatwa lub bażant, krążący ponad głowami myszołów lub pustułka.
- W Ślęzanach natkniemy się na XIX-wieczny pałac otoczony rozległym romantycznym parkiem, do którego prowadzi aleja kasztanowa.
- Dalej szlak wiedzie na południe, wprost do Dąbrówki, miejsca chrztu Kamila Cypriana Norwida.
- Z Dąbrówki ruszamy do Radzymina, gdzie warto zobaczyć zabytkową kolegiatę wraz z dzwonnica, niedawno odremontowany „domek ogrodnika” – jedyny budynek, który ocalał z XVIII-wiecznej posiadłości Księżnej Eleonory Czartoryskiej, w otoczeniu resztek parku krajobrazowego pamiętającego Księżnę.

Wydra europejska – typowy drapieżnik. Jest związana ze środowiskiem wodnym i poluje głównie na ryby i wodne ptactwo. Doskonale pływa. Można ją spotkać nad brzegiem Bałtyku, rzek, jezior i stawów. W ich pobliżu buduje nory. Jest objęta częściową ochroną. Może liczyć na polskie prawo, gdy ma młode lub jest w ciąży, chyba że pojawi się w obrębie stawów hodowlanych.

Pałka szerokolistna – najczęściej spotykana roślina porastająca brzegi jezior, stawów, rowy i starorzecza oraz wolno płynące wody przybrzeżne rzek. Jest bardzo żywotna i rośnie najgłębiej spośród roślin strefy przybrzeżnej. Ma właściwości oczyszczające – obsadza się nią biologiczne oczyszczalnie ścieków, wody skażone przez związki azotu, metali ciężkich i pestycydy. Obsadzanie nią brzegów sztucznych zbiorników wodnych zachęca ptaki do osiedlania się wokół nich.

Ważki świtezianki – dwa gatunki podobne do siebie, ale o innych upodobaniach. Świtezianka dziewica wybiera odcinki leśne i miejsca zacienione, a świtezianka błyszcząca lata na otwartych obszarach wód, w miejscach nasłonecznionych. To drapieżniki – larwy żywią się planktonem, później larwami innych owadów i wyjadają ślimaki z muszli. Dorosłe preferują mszyce i pajęczaki. Ofiary błyskawicznie uśmiercają i rozrywają przy pomocy silnych żuwaczek.

Lin to duża ryba z rodziny karpio-
waty. Osiąga masę ciała przekraczającą 7 kg i 70cm długości. Żyje w przydennych zaroślach, unika innych ryb, nawet własnego gatunku. Odżywia się tym, co znajdzie na dnie: skorupiakami, ślimakami i innymi drobiazgami zakopanymi w mule. Uznawany jest za gatunek inwazyjny, zbyt szybko kolonizujący nowe akweny.

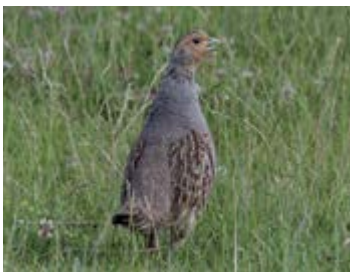
Dzięcioł zielony, to prawdziwy oryginał w swej rodzinie. Jest większy od większości dzięciołów, jego pióra mają zaskakujący jasnozielony kolor. Zamiast siedzieć na drzewie, woli uganiać się po ziemi i tam polować na mrówki i ich larwy. Zimą wykopuje w mrowiskach głębokie jamy i wyjada jego mieszkańców. Pomaga mu w tym język przekraczający swą długością połowę jego ciała. Ma krótki i słaby dziób, dlatego też, dziuple wykuwa w miękkim drewnie topoli i wierzby, czasem korzysta z już osłabionych, próchniejących drzew.

Jemioła to pospolita półpasożytnicza roślina zasiedlająca wiele gatunków drzew liściastych. Jako roślina zielona, ma zdolność fotosyntezy i samodzielnego odżywiania, ale od swego żywiciela pozyskuje wodę i sole mineralne. Tradycyjnie przed Bożym Narodzeniem wiesza się ją w domach, aby zapewnić jego mieszkańcom pomyślność w nadchodzącym roku.

Kuropatwy to ptaki, które nigdy nie siadają na gałęziach drzew, czy choćby na kamieniach. Są wytrawnymi piechurami, najchętniej chodzą lub biegają, a do lotu zrywają się tylko w ostateczności. Ma wielu naturalnych wrogów – drapieżne ptaki np. kruki i ssaki: lisy, kuny, łasice, które niszczą ich lęgi.

Brzoza czarna i brzoza omszona. Brzoza czarna jest podgatunkiem brzozy brodawkowej. To drzewo średniej wielkości, często wielopienne, o gałęziach zwieszających się ku ziemi. Jej cechą charakterystyczną jest niebielejąca kora, o brązowo-szarej barwie. Brzoza omszona również jest podgatunkiem brzozy brodawkowej, jej kora jest matowo-biała. Odróżnia ją występujący na korze starszych osobników, zielony, przypominający mech nalot, gałęzie skierowane ku szczytowi i wyraźnie owalna korona.

Zając szarak – płochliwe zwierzę, o rudo-brązowym latem, a zimą jasno-szarym futrze z długimi i ruchliwymi uszami. Odżywia się najchętniej młodymi pędami roślin, soczystymi trawami i warzywami. Zające nie kopią nor, schronienie znajdują pod drzewami i krzewami, w płytkich zagłębieniach w ziemi i w stosach gałęzi. W obliczu zagrożenia nieruchomieją lub rzucają się do ucieczki, a biegają niezwykle szybko długimi susami.

Kuna leśna – bliska kuzynka kuny domowej. Różni się kolorem „śliniaka”, żółtawym u kuny leśnej i białym u domowej. Obie odmiany, jeśli mają okazję, stają się „kunami domowymi”, a drób duszą z równym zapałem. Na siedliska wybiera wyłącznie stare drzewostany, z licznymi dziuplami, które zamieszkują jej zdobycze i w których sama może się schronić przed większymi drapieżnikami, jenotami lisami i wilkami.

Rudzik – ptaszek blisko spokrewniony z wróblem, ale nieco od niego większy i znacznie ciekawiej upierzony. Intensywnie rude piórka pokrywające całą pierś, szyję i twarzową część głowy. Ma długie smukłe nóżki i duże czarne oczy. Jego siedzibą jest runo leśne i strefa niskich zarośli. Jego barwa sprawia, że wśród zeschłych liści staje się niewidzialny. Dopiero głos zdradza jego obecność, a śpiewa przepięknie.

Myszołów – najczęściej spotykany przedstawiciel jastrzębiowatych w Polsce. To drapieżnik. Poluje głównie na gryzonie. Na siedliska wybiera obrzeża lasów, śródpolne zagajniki i aleje drzew przecinające pola uprawne. Buduje dość duże, dochodzące do metra średnicy gniazda. Możemy go spotkać, gdy czatuje na ofiarę na jakimś podwyższeniu, słupie lub kołku ogrodzeniowym.

Ropucha – zjada ogromne ilości szkodników upraw, od owadów i ich larw, przez ślimaki, do młodych gryzoni. Największy przedstawiciel płazów bezogonowych w Polsce. Jednocześnie, co ciekawe, jej kijanki są najmniejsze spośród form młodocianych w tej grupie zwierząt. Zamieszkuje wilgotne lasy liściaste, łąki i pola uprawne. Poza okresem godowym prowadzi lądowy tryb życia, ale do rozmnażania bezwzględnie potrzebuje wody. Jest gatunkiem chronionym.

Kaczeńce – wieloletnie rośliny nadwodne o ciemnozielonych błyszczących liściach i złociście żółtych drobnych kwiatach, które pojawiają się już w marcu i cieszą oczy nawet do czerwca. Oficjalna nazwa kaczeńca – knieć błotna zdradza, gdzie ich poszukiwać. Ich kwiaty zawierają toksyczne substancje działające drażniaco na układ pokarmowy.

Remiz – mniejszy od wróbla ptaszek o charakterystycznym upierzeniu. Zamieszkuje nadrzeczne łęgi oraz zadrzewione groble i brzegi jezior. Jego gniazdo ma kształt kulistej torby z bocznym wejściem i jest umieszczone na końcach cienkich gałęzi, często nad samą wodą. Pożywieniem remiza są owady, ale także nasiona trzciny lub brzozy.

Modraszka – nazywana sikorą modrą z racji podobieństwa do sikory bogatki. Jest jednak mniejsza, smuklejsza i modra, czyli niebieskawa. Ma delikatny i dźwięczny jak dzwoneczek głos. Nie odlatuje nawet w najmroźniejsze zimy. Gniazduje w małych dziuplach wykutych najczęściej przez dzięcioły. Spotkać ją można w parku i w lesie, ale jej ulubionym siedliskiem są doliny rzeczne, podtapiane okresowo olsy i łęgi.

ATRAKCJE PRZYRODNICZE GMINY

SEROCK

Gmina Serock leży 40 km od Warszawy, nad Zalewem Zegrzyńskim, u zbiegu Bugu i Narwi. Gmina obejmuje miasto Serock, 28 wsi i osiedle Zegrze. Dwie trzecie jej powierzchni objęte jest Warszawskim Obszarem Chronionego Krajobrazu z wyodrębnionymi trzema rezerwatami przyrody – Jadwisin, Wąwóz Szaniawskiego i Zegrze.

Serock to jedno z najstarszych miast mazowieckich, położone na wysokim brzegu Narwi. Centralnym punktem miasta jest rynek z oryginalnym brukiem z XVIII w., neoklasycystycznym ratuszem. W pobliżu jest kościół z XVI wieku pw. Najświętszej Marii Panny, z witrażami z połowy XIX wieku oraz barokowymi ołtarzami. Za kościołem rozpościera się malownicza panorama ujścia Bugu do Narwi.

W odległości kilkudziesięciu metrów od kościoła znajduje się Izba Pamięci i Tradycji Rybackich. To małe, nowoczesne, z ciekawymi elementami multimedialnymi muzeum mieści się w niepozornym, drewnianym budynku dawnej szkoły podstawowej. Ekspozycja przybliży ponad 600-letnią historię Serocka, Zalewu Zegrzyńskiego (Jeziora Zegrzyńskiego) i najciekawszych miejsc w okolicy. Strategiczne położenie Serocka u zbiegu Bugu i Narwi było dobrodziejstwem w czasach pokoju i przekleństwem w czasach wojny. Planując wycieczkę przez gminę Serock, warto zboczyć z zaplanowanej trasy, by obejrzeć ciekawą, leżącą na uboczu kapliczkę czy ruiny dawnych fortyfikacji z napoleońskich lub carskich czasów.

W mieście został zachowany średniowieczny układ urbanistyczny z rynkiem i ratuszem w centrum. Dominuje tu zabudowa jednorodzinna i małomiasteczkowa. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1065 r. z tzw. falsyfikatu mogileńskiego, czyli dokumentu dla opactwa benedyktynów w Mogilnie (opactwu przekazywano jedną dziewiątą dochodów z grodu i połowę cła z komory celnej na rzece Bug). Miasto położone wówczas było na trasie szlaku handlowego wiodącego z Gdańska i Truso na Ruś. Znajdowało się w nim także podgrodzie targowe.

Serock widniał też w wykazie z lat 1113-1124, gdzie wymieniano go jako jeden z ważniejszych książęcych grodów mazowieckich, w którym funkcjonuje przeprawa przez rzekę z komorą celną.

W 1417 r. prawa miejskie chełmińskie nadał mu książę Janusz I. Stanowił on wówczas ośrodek rzemieślniczo-handlowy. W wiekach XV-XVII odbywały się tu sądy miejskie i grodzkie. Od XVI wieku do 1795 r. Serock był miastem powiatowym. Od 1795 r. znajdował się w zaborze pruskim, od 1807 r. w Księstwie Warszawskim, a w 1815 r. znalazło się pod zaborem rosyjskim.

Serock wielokrotnie znajdował się na linii walk stanowiących przedpole Warszawy, m.in. w 1794, 1809 i 1831 r. W roku 1806 z rozkazu Napoleona I w Serocku rozpoczęto wznoszenie fortyfikacji, z których pozostały m.in. wały ziemne. Od 1807 r. stanowił twierdzę. Pozbawiony praw miejskich w 1870 r., odzyskał je 1 stycznia 1923 r.

Przy ulicy Pułtuskiej 13 i 15 znajduje się zabytkowy Zajazd Pocztowy Napoleoński zbudowany w stylu klasycystycznym w I połowie XIX wieku. W jego skład wchodzi parterowe zabudowania połączone bramą w kształ-

cie łuku. Wczesnośredniowieczne grodzisko zwane Ogrodziskiem lub Barbarką znajduje się na prawym brzegu Narwi, w okolicy ujścia Bugu. Jego rozwój przypadł na XI-XIII wiek. Stanowi ono jedno z najstarszych grodów Mazowsza (Syroczeć).

Murowany, jednonawowy kościół Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny (dawniej św. Wojciecha) ufundowali książęta mazowieccy: Janusz III i Stanisław. Inicjatorem budowy był pleban serocki Wojciech Popielski z Popielżyna. Kościół powstał pomiędzy 1 ćw. XVI wieku, a 1600 rokiem. W 3 ćw. XVIII wieku przebudowano okna. Restaurowany m.in. w latach 1934–1938. W 1961 r. kościół wpisano do rejestru zabytków.

Serock wśród okolicznych mieszkańców, jest znany ze swojej nietypowej, lokalnej nazwy „Mydlarzewo”, a jego mieszkańcy nazywani są „Mydlarzami”. Pochodzenia tej nazwy doszukuje się w legendzie związanej z istniejącą tu komorą celną i próbą przemytu mydła pod dnem barki (stąd powiedzenie „Wyszedł jak Zabłocki na mydle”), bądź z produkcją mydła na tym terenie.

Przyroda

W okolicach Jeziora Zegrzyńskiego, na brzegach Narwi i Bugu występuje wielu gatunków zwierząt i ptaków oraz bujna roślinność. Biegące przez gminę szlaki pieszo-rowerowe o charakterze krajoznawczym i przyrodniczym stanowią propozycję dla turystów lubiących aktywny wypoczynek. Doprowadzą one do atrakcyjnych historycznie i przyrodniczo zakątków, osadzonych w pięknym krajobrazie.

Wokół Jeziora Zegrzyńskiego i wzdłuż Narwi znajdują się liczne ośrodki wypoczynkowe i hotele, w Zegrzu i Jadwisinie porty jachtowe, w Serocku – molo i plaża z zapleczem rekreacyjno-sportowym. Liczne obiekty agroturystyczne i gastronomiczne, wypożyczalnie rowerów i sprzętu wodnego stwarzają doskonałe warunki do uprawiania turystyki.

Rezerваты

Rezerваты przyrody zlokalizowane wokół Serocka to pozostałości po pierwotnej puszczy, która przed wiekami pokrywała tereny dzisiejszej gminy. Celem ich utworzenia było zachowanie różnorodnych skupisk leśnych.

- **Rezerwat Zegrze** porasta bór mieszany. Znajdziemy tu dęby bezszypułkowe, na Mazowszu rzadsze, a tu bardziej liczne od szypułkowych. Spośród najstarszych okazów dębu i lipy drobnolistnej kilkanaście jest pomnikami przyrody. W warstwie krzewów występuje m.in. kruszyna i jałowiec. W runie natomiast są rośliny chronione: lilia złotogłów, narparznica zwyczajna, orlik pospolity, turówka zwyczajna. Chociaż obszary leśne są tu stosunkowo niewielkie, jednak można spotkać sporo zwierząt: dzięcioła, dudka, ryjówkę aksamitną, a także sarny, dziki i lisy.

- **Jadwisin** to 100 ha lasu grądowego porastającego wysoką skarpe Narwi i mieszanego lasu otaczającego folwark i Pałac Radziwiłłów. Ozdobą rezerwatu są wiekowe dęby, sosny i lipy.

- **Zbocza Wąwozu Szaniawskiego** pokrywa grąd, mieszany las z przewagą dębu szypułkowego, grabu, sosny. Urozmaicenie stanowi resztką

drzewostanu parkowego w pobliżu ruin dworu – dawnej siedziby rodziny Szaniawskich, a wcześniej Radziwiłłów. Rośnie tu wyjątkowy trójpienny klon, topole kanadyjskie, robinie i tuje. Na tym niewielkim terenie wyróżniono 34 pomniki przyrody, w tym dwa głązy, a świat zwierząt reprezentowany jest przez lisy, wiewiórki i sarny.

Trasy

Oznakowane szlaki rowerowe o różnym stopniu trudności umożliwiają przejechanie gminy wzdłuż i wszerz i poznanie najpiękniejszych przyrodniczych zakątków i ciekawych miejsc związanych z historią regionu. Miłośnicy natury docenią zwłaszcza szlak Niebieski – zlokalizowany w widłach Narwi i Bugu, prowadzący przez wschodnią część gminy oraz szlaki wiodące z Serocka do Jadwisina ścieżką wzdłuż Narwi. Z wykorzystaniem oznakowania PTTK przez gminę Serock wiedzie jedna z pięciu przyrodniczych tras rowerowych tworzących razem wielką pętlę wokół Zalewu Zegrzyńskiego.

Szlak rowerowy

- Szlak rowerowy zaczyna się w Zegrzu Południowym, biegnie ścieżką wzdłuż wału przeciwpowodziowego Narwi, zahacza o rezerwat Wieliszewskie Łęgi i plażę.
- Za zaporą w Dębem skręca na północ i drogą gminną prowadzi w kierunku Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Dębe i dalej do fortu o tej samej nazwie.
- Następnie wita nas Rezerwat Zegrze, spadkobierca puszczy Serockiej. Pośród starodrzewia spotkać możemy wiele rzadkich, chronionych gatunków roślin oraz dzikie zwierzęta.
- Mijając Uroczysko Zegrze i Jezioro Chojno, trasa biegnie do drogi krajowej Warszawa-Pułtusk, a potem kieruje na rynek zabytkowego Serocka, gdzie trzeba zobaczyć Grodzisko Barbarka i gotycki kościół na wysokiej narwiańskiej skarpie, a potem odpocząć na plaży miejskiej.
- Kolejne ciekawe miejsca czekają na odcinku od Jadwisina do Zegrza – Pałac Radziwiłłów z końca XVIII wieku i otaczający go leśny rezerwat Jadwisin. Łączy się on z kolejną przyrodniczą atrakcją, wąwozem Szaniawskiego.
- Trasa kończy się w Zegrzu, gdzie czekają carskie forty – pozostałość po twierdzy Zegrze.

Ścieżki edukacyjne

• Szczególną atrakcją, zwłaszcza dla najmłodszych turystów, jest Ścieżka Dydaktyczna Krajoznawczo-Turystyczna między Serockiem i Jadwisinem. Znajdują się tu tablice edukacyjne informujące o otaczającej przyrodzie. Dowiadujemy się, co zamieszkuje tutejszy zbiornik wodny czy obszar leśny. Poznajemy różne gatunki drzew oraz zwierząt zamieszkujących obszary chronione rezerwatów Jadwisin i Wąwóz Szaniawskiego.

• Na północ od Serocka, w Wierzbicy nad Narwią, w pobliżu stacji wędkarskiej jest ok. 100-metrowa ścieżka rybacka.

Lis – pospolity drapieżnik o rudym lub szaro-rudym futrze, długim puszystym ogonie i szpiczastym pyszczku. Jego ruchy są szybkie i zwinne, pokonuje przeszkody długimi susami, potrafi również dobrze pływać. Podczas polowania jego ofiarami padają głównie małe gryzonie, ptaki lub ich jaja, ale nie pogardzi bezkręgowcami i padliną. Jest samotnikiem. Można go spotkać na skraju lasów, na polach i łąkach.

Wiewiórka pospolita – gryzoń wielkości 20-25 cm z długim, nawet 20 cm, puszystym ogonem. Futro może mieć barwę od szaro-rudej przez płomiennie-rudą do ciemno-brunatnej, brzuszki jest jaśniejszy, nawet biały. Długie uszy zakończone są kitkami. Żywi się nasionami sosny, żołądkami i orzechami, a także pączkami drzew, owocami i grzybami, może również zjadać jaja i pisklęta.

Sosna zwyczajna – wiecznie zielone drzewo iglaste. Jej pokrój znacznie różni się w zależności od miejsca, w którym rośnie. Jako soliter – drzewo rosnące pojedynczo – rozrasta się na boki i tworzy parasolowatą koronę. W leśnej gęstwinie ma równy, prosty pień i może dorastać nawet do 45 metrów wysokości. Tworzy czyste bory sosnowe i bory mieszane, w których zajmuje stanowiska suche i bardziej nasłonecznione.

Pustułka – najczęściej spotykany w Polsce sokół. Podczas polowania zawisa w powietrzu, charakterystycznie topocząc skrzydłami. Atakuje błyskawicznie, łąpiąc ofiary w locie. Podstawą jej diety są gryzonie, rzadziej inne ptaki lub owady. Samiec pustułki ma błękitną głowę z ciemnymi wąsami idącymi od dziobu w dół, a na końcu długiego, jasnego ogona czarną opaskę. Grzbiet i pokrywa skrzydeł u obu płci są brązowe z czarnym kreskowaniem, nogi mają kolor intensywnie żółty.

Lipa drobnolistna – dożywające kilkuset lat drzewo, które osiąga do 40 m wysokości i tworzy rozłożystą koronę. Jeden z głównych gatunków lasów grądowych. Suszone kwiatostany mają zastosowanie w zielarstwie, napary działają napotnie, wspomagając leczenie przeziębień, zapalenia oskrzeli, gardła i nerek. Zapach kwitnących lip przyciąga pszczoły, które wytwarzają miód lipowy.

Dudek – wędrowny ptak, który w locie wygląda jak motyl lub wachlarz. Upierzenie ciała i głowy jest gliniasto-rude, na skrzydłach i grzbiecie ma czarne i białe paski. Przylatuje w kwietniu, gniazda zakłada w dziuplach spróchniałych drzew, na obrzeżach lasów i w starych parkach. Żywi się dużymi owadami, np. konikami polnymi i chrząszczami, poluje głównie na łąkach. Gatunek zagrożony wyginięciem – i ptak, i jego naturalne siedliska są objęte ochroną.

Ryjówka aksamitna – maleńki drapieżny gryzoń, żyjący w lasach, parkach i łąkowych zaroślach. Buduje nory prowadzące do labiryntów podziemnych korytarzy. Wspina się i pływa. Ma słaby wzrok. Czasem pada ofiarą większych drapieżników. Wobec zagrożenia wydziela cuchnący, przypominający piżmo zapach. Żyje 15-18 miesięcy, w tym czasie może wydać na świat nawet 4 mioty potomstwa.

Bielik – przedstawiciel „orfanów”, należy do rodziny jastrzębiowatych. Symbol Polski – wielki i majestatyczny. Rozpiętość jego skrzydeł w locie dochodzi do 2,4 m, ma imponującą sylwetkę, ogromne żółte szpony i potężny dziób. Gatunek ściśle chroniony i niezwykle rzadki, bo coraz mniej jest starodrzewia nad brzegami otwartych zbiorników wodnych. Jego pokarm stanowią głównie ryby, rzadziej małe ssaki i padlina.

Lilia złotogłów – jeden z najpiękniejszych, naturalnie występujących w Polsce kwiatów. Najwięcej lili rośnie w Tatrach i Sudetach. Gatunek objęty ochroną prawną. Występuje w świetlistych grądach i buczynach, w pobliżu strumieni i leśnych sadzawek. Kwitnie od końca czerwca do sierpnia. Uznawana była za roślinę magiczną, przypisywano jej moc otwierania wszystkich zamków i przemiany zwykłego metalu w złoto.

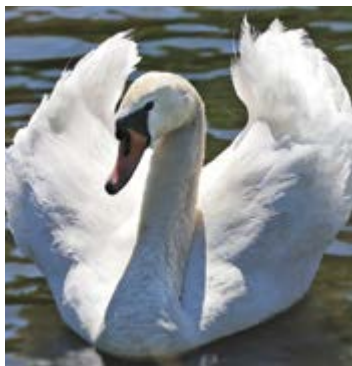
Żmija zygzakowata – jedyny w Polsce jadowity wąż. Jak wszystkie polskie gady, podlega ochronie gatunkowej. Lubi torfowiska, gęste zarośla i szczeliny skalne. To drapieżnik, żywi się małymi gryzoniami, jaszczurkami, żabami i pisklętami. Ofiary kąsa, wtłaczając do ich organizmu zabójcze toksyny. Jej jad dla dorosłego zdrowego człowieka nie jest śmiertelny. W razie ukąszenia trzeba jednak udać się do lekarza i przyjąć surowicę przeciwwadową.

Sarna – ssak z rodziny jeleniowatych. Często uważana za samicę jelenia, chociaż ze względu na różnicę wielkości nie należy mylić tych dwóch gatunków. Jeleń waży nawet 300 kg, a samiec sarny, kozioł, maksymalnie 35 kg. Pierwotnie zwierzęta te zasiedlały tylko lasy, ale dziś z powodu wycinki i rozwoju rolnictwa, spotyka się je częściej na polach i łąkach.

Łabędź niemy – największy w Polsce i jeden z najcięższych na świecie ptak latający. Waga samców dochodzi do 14 kg. Do niedawna gatunek wędrowny, ale coraz częściej zimujący. Symbol wierności w bardzo dosłownym znaczeniu. Para łabędzi niemych przebywa ze sobą całe życie. Ptaki razem zakładają gniazdo, razem wędrują, razem przebywają na zimowisku i razem odchowują potomstwo.

Orlik Krzykliwy – mimo, że wielkością ustępuje innym orłom, a siedliska dzieli z pospolitymi myszołowami, jastrzębiami i błotniakami, łatwo go rozpoznać, bo sylwetka zdradza jego szlachetne pochodzenie. Gniazda zakłada w niedostępnych dla ludzi częściach lasu, w koronach starych dębów lub olch. Łączy się w pary na całe życie. Rodzice wspólnie budują gniazda, wysiadują jaja i dzielą się opieką nad pisklętami.

Wilk to inteligentny i wytrwały drapieżnik. Zazwyczaj żyje i poluje w grupach liczących od kilku do kilkunastu sztuk, zwanych watahami. Jak większość drapieżników na swoje ofiary wybiera zwierzęta najłatwiej dostępne. W poszukiwaniu pożywienia przemierza dziesiątki kilometrów, a szukając partnerki, nawet setki.

Grażel żółty, zwany jest również grzybieniem żółtym. Jest gatunkiem chronionym pomimo, że dość pospolicie występuje w wodach stojących i wolno płynących polskich stawów, jezior i rzek. Kwitnie jaskrawożółto od czerwca do września. Szypułki kwiatów mają długość nawet do 3 metrów, a todygi pływających, skórzastych i wielkich liści do 4 metrów. Kwiaty i liście są trujące.

Jaskółka brzegówka to najmniejsza z rodzimych jaskółek. Jest też bardziej krępa, a jej ogon mniej rozwidlony niż u gniazdujących w pobliżu ludzkich siedzib kuzynek. Brzegówka to jeden z nielicznych ptaków wyprowadzających lęgi w norach. Na swe schronienia wybiera urwiste brzegi rzek i innych zbiorników wodnych, także zwirowni i wyrobisk piasku, drążąc 50-100 centymetrowe tunele, zakończone komorą lęgową.

ATRAKCJE PRZYRODNICZE GMINY

SOMIANKA

Somianka to typowa mazowiecka gmina rolnicza położona nad Bugiem. Tu zaczynał się lub kończył trochę zapomniany dzisiaj region Kurpi Białych, który zapożyczył nazwę od Puszczy Białej. Nieliczne jego pozostałości można spotkać podczas rowerowych i pieszych wędrówek. Charakterystyczne są drewniane chałupy i przydrożne kapliczki czy zanikająca miejscowa gwara. Przy odrobinie szczęścia można trafić na ludowy festyn. Można na nim kupić charakterystyczne kurpiowskie wycinanki, haftowane serwetki i inne cuda miejscowego rzemiosła i sztuki ludowej.

Gmina Somianka jest szczególnie atrakcyjna dla pasjonatów przyrody i aktywnego wypoczynku nad wodą. Liczne, nieźle oznakowane turystyczne trasy PTTK i ścieżki rowerowe sprawiły, że jest ona chętnie odwiedzana przez weekendowych turystów, z których wielu osiedliło tu się na stałe. Somianka, Popowo, Barcice i Huta Podgórna są dzisiaj doskonałą bazą noclegową dla miłośników wędkowania i wypoczynku na łonie natury.

Dodatkową atrakcją latem są przeprawy rowerowo-osobowe na Bugu i Narwi katamaranami Albatros, dzięki którym możemy przepłynąć na drugą stronę rzeki oraz porównać przyrodnicze atrakcje pobliskich, nadbużańskich gmin Dąbrówka, Serock i Radzymin.

Na terenie gminy nie brakuje ciekawych obiektów historycznych. W Barcicach jest drewniany kościół pw. św. Stanisława Biskupa z XVIII wieku, dzwonnica i cmentarz rzymskokatolicki. Dwór z XIX wieku w Jankach i pałac z XIX wieku w Kręgach to także atrakcyjne budowle. W Popowie Kościelnym wart zainteresowania jest kościół par. pw. Narodzenia NMP z 1906 roku, plebania z 1838 roku, cmentarz rzymskokatolicki założony w 1837 roku i cmentarz żydowski z XVIII/XIX wieku. Natomiast w Popowie-Parcelach uwagę przyciąga zespół pałacowy, pałac i park. A jeszcze w Skorkach jest obelisk nagrobny z 1918 roku, w Somiance dwór z XIX wieku i rządcówka z 1923 roku w Starym Mystkówcu spichlerz z kamienia ciosanego z 1925 roku, w Suwinie - wiatrak „Kozłak” z 1880 roku, a w Woli Mystkowskiej - kościół z 1935 roku i drewniany krzyż na cmentarzu rzymskokatolickim.

Przyroda

Urozmaicona rzeźba terenu, wysokie skarpy, rozlewiska wielkiej rzeki i jej dopływów, pola uprawne, łąki, pastwiska i rozległe lasy nadają tym terenom niepowtarzalny charakter, czyniąc je niezwykle atrakcyjnymi. Cała gmina jest włączona w Zielone Płuca Polski, część jej obszaru wchodzi w skład Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego. Ponadto, o jej teren zahaczają rozległe obszary objęte programem Natura 2000: Puszcza Biała, Dolina Dolnego Bugu i Ostoja Nadbużańska.

- **Puszcza Biała** przed wiekami ciągnęła się w dolinie Bugu i łączyła z innymi wielkimi kompleksami leśnymi położonymi na wschód od Wisły. Dziś jej pozostałości możemy oglądać w widłach Narwi i Bugu. Jest to jeden z największych terenów leśnych na Mazowszu. Rozległe sosnowe bory porozdzielane są polami i łąkami. Dominującym gatunkiem jest sosna, ale nie brak drzewostanów o charakterze grądu z prze-

wagę dębów i grabów czy łęgów olchowych i olchowo-jesionowych. Na terenie puszczy ornitolodzy zlokalizowali 150 gatunków ptaków, w tym 30 chronionych. Są to przede wszystkim ptaki wodno-błotne, jak bataliony, dubelty, żurawie, czaple siwe, bodźce piskliwe, bączki, kuliki wielkie, kanie czarne i wiele innych. Niektóre gatunki, jak bocian czarny czy orlik krzykliwy wybierają na swe gniazda niedostępne leśne ostępy. Znaczne powierzchnie lasu sprzyjają występowaniu dużych gatunków ssaków leśnych, jak: łoś, jeleń, dzik, sarna, borsuk i lis. Z wodami związane są bóbr i wydra. Spośród rzadkich gatunków roślin leśnych na uwagę zasługują: wawrzynek wilczełyko, orlik pospolity, lilia złotogłów, naparstnica zwyczajna, zimoziół północny, parzydło leśne oraz kilka odmian widłaków. Storczyki reprezentuje m.in. kruszczyk szerokolistny.

- **Ostoja Nadbużańska** to Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk. Cechuje się występowaniem nadrzecznych lasów o naturalnym charakterze i wilgotnych zbiorowisk łąkowych. W korycie rzeki można obserwować naturalne, piaszczyste wyspy obrosnięte wierzbowymi i topolowymi łęgami. Nieuregulowane koryto wielkiej rzeki sprawia, że jest to również jeden z najważniejszych obszarów ochrony ichtiofauny w Polsce. Występują tu, oprócz bobra i wydry, drobne ssaki: chomiki europejskie, jeże, krety i badylarki, chronione gady, np. żółw błotny i zaskroniec, płazy – kumak nizinny i traszka grzebieniasta oraz bezkręgowce, czyli np. pająki. Miejsca nietknięte przez człowieka obfitują w stanowiska rzadkich gatunków roślin, jak sasanka otwarta czy wawrzynek wilczełyko. Na torfowiskach i łąkach rosną: bagno zwyczajne, rosiczka okrągłolistna, wełnianka pochwowata, czermień błotna, kosaciec syberyjski, storczyki szerokolistny i plamisty. Wśród roślin wodnych i nadwodnych na uwagę zasługują: grzybienie białe, grąźel żółty, okrzemka bagienna i osoka aloesowata.

- **Dolina Dolnego Bugu** to rozległy Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków – ostoi ptactwa wodno-błotnego w tej części Polski. Pokrywa się z obszarem ochrony siedlisk i rozciąga się wzdłuż Bugu na wschód, gdzie pokrywa niemal cały obszar Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego. Idealne warunki do założenia gniazda odnalazły tu niezwykle rzadkie i chronione gatunki ptactwa, jak kraska i kulon. Spotkać można też krwawodzioba, zimorodka, derkacza, siewieczkę rzeczna i obrożną, a także brodziec, bociana, rybitwy, cyrankę, płaskonosą i wiele innych. Większość tego terenu pokrywają ekstensywnie użytkowane pastwiska, łąki i uprawy rolnicze, co sprzyja łęgom ptaków takich, jak czajka i derkacz. W wysokiej, podmywanej przez Bug skarpie gniazdują jaskółki brzegówki.

Trasy

Przez teren gminy przebiegają cztery oznakowane trasy rowerowe. Zostały wytyczone w taki sposób, aby jadąc każdą z nich, można było zobaczyć jak najwięcej ciekawych miejsc, zabytków, a przy odrobinie szczęścia – zwierząt.

Rowerowa Trasa Przyrodnicza Dolnego Bugu

- Szlak zaczyna się w miejscowości Kania Polska, a pierwszy odcinek wiedzie przez Ostoję Nadbużańską. Podziwiając krajobrazy pradoliny i rozlewisk, wypatrujemy czapli siwej i bobra europejskiego.

- W Popowie Parcelach mijamy otoczony parkiem, klasycystyczny pałac, następnie neogotycki Kościół w Popowie Kościelnym. W Barciach znajduje się drewniany kościół z 1768 roku.

- Następnie trasa skręca na północ, w kierunku Somianki. Tu zwraca uwagę otoczony parkiem zabytkowy dwór na skarpie.

- Z Somianki leśnymi drogami wiodącymi przez obszary chronione Doliny Dolnego Bugu trafiamy do Kręgów, gdzie stoi XIX-wieczny pałacyk.

- Kierujemy się dalej na północ. Jadąc między polami i pastwiskami położonymi na wysoczyźnie międzyrzecza Bugu i Narwi, możemy spotkać kanię lub pustułę.

- Kolejne wsie na szlaku, Stare i Nowe Kozłowo, Wola Mystkowska, Nowe Wypychy, to tereny rolnicze urozmaicone niewielkimi zagajnikami, samotnymi lipami i malowniczymi mazowieckimi wierzbami. Wśród łąnów zbóż łatwo natknąć się na bażanta, kuropatwę lub krążącego nad polami jastrzębia.

- W Starym Mystkowcu szlak kieruje nas na południe, po drodze napotykamy pozostałości zabytkowych założeń dworskich, spichlerze i kapliczki.

- W Suwinie jest wiatrak z 1880 roku, a przed Wielęcinem zabytkowa aleja klonów.

- Ostatni etap trasy to leśne dukty Puszczy Białej, ostoi wielu gatunków zwierząt i ptaków.

Czapla siwa – duży ptak związany z płytkimi wodami jezior, stawów i rzecznych rozlewisk. Ma nienaturalny sposób ułożenia szyi z powodu ruchomych połączeń między kręgami, ale czyni to z niej doskonałego nurka i skutecznego drapieżnika. Żywi się głównie rybami, ale także małymi ssakami i pisklętami innych ptaków. Buduje gniazda w koronach wysokich drzew, nad brzegami obfitych w ryby zbiorników wodnych.

Kania ruda – drapieżny ptak wielkości ok. 65 cm. Ma długie skrzydła, głęboko wcięty ogon, rdzawo-brązowe ubarwienie z białawą, kreskowaną głową. Podobna do niej kania czarna różni się ciemniejszym, brązowo-brunatnym, mniej kontrastowym ubarwieniem oraz mniej wciętym ogonem. Oba gatunki są rzadkie i objęte ścisłą ochroną.

Badylarka – jeden z najmniejszych gryzoni na świecie i najmniejszych ssaków w Polsce. Jest to mysz zamieszkująca w zaroślach, na brzegach jezior i rzek, wilgotnych łąkach i na polach uprawnych. Nie buduje nor, lecz gniazda z traw zawieszane na łodygach trzciny i gałązkach krzewów. Żywi się nasionami, zbożami, zielonymi częściami roślin, a jesienią owadami. Zimą nie zapada w sen, przenosi się do stodoł, stajni i stogów.

Żółw błotny – jedyny naturalnie występujący na terenie Polski żółw. Siedliskiem tego gada są moczary, bagna i trzęsawiska. Większość czasu przebywa w wodzie, jest sprawnym pływakiem, a na lądzie porusza się znacznie wolniej. Nasz klimat nie sprzyja zarodkom i młodym żółwiom, zagrażają im niskie temperatury i drapieżniki w tym lisy, kuny i kruki. Dorosłość osiąga zaledwie kilka procent z nich.

Zaskroniec – najbardziej pospolity wąż w Polsce i w Europie, objęty ochroną prawną. Nie jest jadowity, ani w żaden sposób niebezpieczny dla człowieka. Zagrożony, wydzielając z gruczołów kłocznych białą cuchnącą ciecz. Spotkać go można, gdy wyrzewa się na drodze, ale na siedliska wybiera okolice zbiorników wodnych. Świetnie pływa i nurkuje. Jest drapieżny, poluje głównie na płuzy i małe ryby, a zdobywcę chwytą zębami.

Rosiczka okrągłolistna – roślina „mięsożerna”. Jej barwa i zapach przyciąga owady, które siadają na liściach i wpadają w pułapkę, liść zamyka się, a kwas mrówkowy trawi insekta. Po 24 godzinach liść otwiera się i czyha na kolejną ofiarę. Ziele rosiczki stosuje się w leczeniu przeziębień, grypy, anginy, zapaleniach płuc i gardła. Można ją hodować w domu – potrzebuje dużo wilgoci i światła, ale nie trzeba jej nawozić, bo potrzebny azot czerpie z wyłapywanych much i komarów.

Widłak goździsty – roślina trująca o właściwościach leczniczych. Rośnie na piaszczystych stanowiskach na wrzosowiskach i w lasach, głównie iglastych. Jego pęd jest silnie trujący, a lecznicze właściwości pyłku z wysuszonych zarodników zna medycyna tradycyjna. Ma działanie moczopędne i dezynfekujące, pomaga w schorzeniach wątroby, układu moczowego i na łuszczycę, tamuje krew i osusza rany. Gatunek zagrożony, objęty ochroną.

Łoś to największy przedstawiciel jeleniowatych i jednocześnie największy polski roślinożerca. Dorosły samiec ma ponad 2 metry wysokości, ponad 3 metry długości i waży nawet 700 kg. Samica łosia – kłempka jest znacznie drobniejsza. Charakterystyczne poroże łosia zwane jest topatami. Ten wielki ssak żyje na bagnach i mokradłach, świetnie pływa i nurkuje, a zimą przenosi się do iglastych lasów. Łosie nie są związane ze swym terytorium, w czasie zimowych migracji przemierzają setki kilometrów.

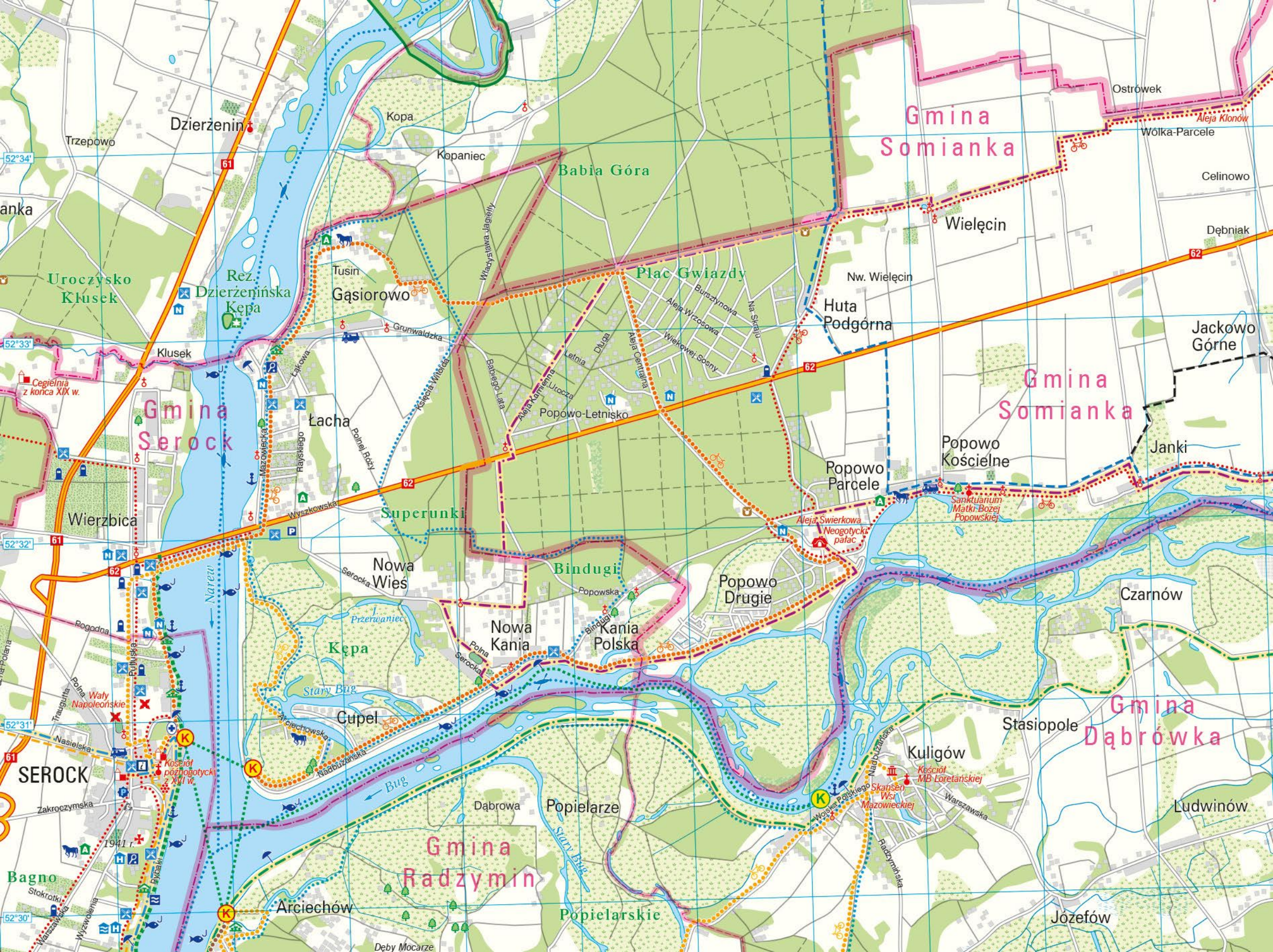

Sasanka otwarta w stanie dzikim jest rośliną bardzo rzadką, a zasięg jej występowania stale się zmniejsza, dlatego zarówno sam gatunek jak i jego siedliska zostały objęte ochroną. Najobfitsze populacje, liczące po kilkaset osobników spotykane są w północno-wschodniej Polsce. Sasanki są roślinami wieloletnimi, pojedyncze osobniki osiągają wiek nawet kilkudziesięciu lat i tworzą rozłożyste kępy.

Borsuk jest największym przedstawicielem rodziny łasicowatych. Jego wizytówką jest wydłużony, biały z czarnym paskiem przechodzącym przez oczy w stronę uszu, pyszczek i potężne pazury. Na grzbiecie ma dość długie szare futro, spód ciała jest ciemnobrązowy. Jest zwierzęciem nocnym, ma doskonały węch i słuch, natomiast wzrok ma bardzo słaby. Dnie spędza w norach.

KRAINA DOLNEGO BUGU

Przewodnik po przyrodniczych trasach

teksty

Bożenna Chlabicz i Sandra Szumera

zdjęcia

Andrzej Bis, Mateusz Topp, Zbigniew Szumera,
Pixabay, BirdWatching, robert.webinfocloud.pl.,
Gdyńska Klinika Weterynaryjna, Naturephoto,
Europilot i Fundacji Teraz Mazowsze

opracowanie kartograficzne i graficzne map

Ewa Czajkowska i Magdalena Chmielewska

opracowanie edytorskie i graficzne

Jakub Buragiewicz i Marcin Roszkowski

druk i oprawa

Zakład poligraficzny Drukoba sp. z o.o.

wydawca

Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Rozwoju
Zalewu Zegrzyńskiego

ul. Retmańska 47, 05-140 Serock
www.jeziorozegrzynskie.info

ISBN 978-83-60582-15-2

All right reserved

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2014-2020

Przewodnik został napisany i wydany w 2021 roku przez Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Rozwoju Zalewu Zegrzyńskiego
Operacja realizowana w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, wdrażanej przez
LGD Zalew Zegrzyński i dofinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.